

06
Бібліотека „Економіста“ ч. 6.

СПІЛКИ МЕЛІОРАЦІЙНІ

(ПОЛІПШЕННЯ ЗЕМЛІ).

Написав

АНДРІЙ КОРНЕЛЛЯ

інженір краевого Виділу.

19152 / 6.

У ЛЬВОВІ, 1907.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під варядом К. Беднарського.

1,800

Спілки меліораційні¹⁾.

Меліорація має на меті не тільки ґрунти поліпшати, збільшати з них дохід і хоронити перед повенями, але також з неужитків, в цілім того слова значіню, приготовляти ґрунти, придатні до управи і пожиточні в господарстві. Там, де нічо не родило ся; де на відвічних багнах доступ був получений з небезпекою і тільки стрілець в деяких порах року з рушницею вибирав ся на лови двкого птацтва; де в землі містило ся неустанне гніздо всякого рода пошестий а велика смертельність людности була майже виключним сумним жнивом і білянсом їх ествованя, — там при умітній і витревалій праці можна стрітити нині найкрасші поля, городи, пасовиска і сіножати.

В рільництві, подібно як і на всіх иньших областях людскої праці, треба бороти ся з природою, треба єї поконувати і нагинати до потреб і вимог хлібороба, і борба ся має вже свою історію в рільництві, якому дала много доказів сили і розуму чоловіка. Меліорація в рільництві стала нині важною наукою, що в своїм розвою і поступі приймає чим раз більші розміри. Поступ сей — здає

---

¹⁾ Гляди: О Меліораціях, написав Андрій Корнелля, Львів 1905. Ціна 50 сот. Накладом „Економіста“.

ся бути не обжеженим — а кожний рік приносить щось нового; сотки і тисячі людей працюють на тім хліборобскім варстаті, щоб тільки розслідити єго тайни та на тій підставі здобути на нїм як найбільші успіхи і піднести єго вартість. Хто отже з тим поступом не іде, хто єго розуміти не хоче та замикає очи, віддаючи ся пасивности з загально звисним висказом „най буде як бувало“, той засуджує себе добровільно на лихоліте, і скорше чи пізнійше згине або голодовою смертю або смертю невільника, яким заволодіють сильнійші і свідомійші сего свїта.

Тримаючись теми не могу запускати ся в дальші в тім згляді розсліди і піддавати критиці сумного стану нашого рільництва, шукати причин єго занедбаня а передовсім нашої власної при тім вини, хоч як раз справа мелїорації ґрунтів, єї слабонький розвиток у нас і брак розуміння вартости і значіння єї для управи землі, вповні доказує нашу байдужність для піднесеня господарки рільної, того надмірно важного і майже одного жерела нашого суспільного богацтва. А вина по нашій стороні тим більша, що в нашій краю переводжене всякого рода рільних мелїорацій має організацію в своїм роді так досконалу, з так далеко сягаючими улекшеннями для всіх хліборобів, що годі знайти щось подібного в иньших краях і у иньших народів.

Маю тут на гадці інституцію звану „Краєве бюро мелїораційне“ при краєвім Виділі у Львові. — Щоб з ним познакомити ся, подаю слідуєчих кілька слів поясненя. Бюро се засновано в р. 1878; на сю ціль признав Соїм на рік 1879 кредит в висоті 7000 К, а бюро саме складало

ся в тім часі з двох інженерів і кількох помічників. В тім першій році існування виконано меліорацій на просторі 277 моргів коштом 70.286 корон. По 25 літах бюро числить вже 15 інженерів і 2 референтів правних, а на его утримане прелімінує ся 168.572 К. В часі чвертьвікової діяльності, окрім викінчених робіт загального значіння, виконало бюро тільки в інтересі піднесеня рільної культури регуляцію потоків на довжині 855·8 km, причім осушено 29.522 моргів; ровами відводнено 14.265 т, дренами 43.550 т, а вкінці наводнено 6925 т. В році 1906 кошти утриманя его виносять 302.452 корон а на переведене робіт меліораційних преліміновано з фондів державних і краєвих суму 2,711.831 корон. В р. 1905-6 зладжено 137 проектів робіт технічних на загальний простір 8687 га, виконане яких має коштувати 4,732.000 К. Крім того зроблено для приватних власителів 135 проектів а то: осушеня ровами 8594,5 га, дренаваня 5658,5 га, наводненя 1438,9 га — разом 15.691,9 га або 27·266 моргів, коштом 3,131.000 К. В тім однім році виконано приватних меліорацій в 125 місцевостях а то: усуснено ровами 516,8 га, здреновано 2052,8 га, наводнено 140 га — разом 2709,6 га, або 4703 моргів. Кошти публичних робіт меліораційних, які Виділ краєвий виконує від р. 1885, виносять 81,860.066 К. Саме обваловане і відводнене західної части Галичини, положеної над Вислою (Повисле), що за кілька літ буде скінчене, має коштувати 23,600.000 К. На р. 1907 бюджет краєвий прелімінує: 1) уставові підприємства меліораційні коштом 2,559.483 К; 2) консервація публичних робіт меліораційних 41.600 К; 3) менші меліорації

812.725 К; 4) досьвіди управою торфовиск 17.000 корон — разом 3,403.200 К.

Велике значінє того бюра в економічнім розвою нашого краю не полишилось без користий і для нашого народу. І в нашій части краю, особливо останними часами, видно чим раз більше успішних слідів діяльности сего бюра. Успіхи ті однак ще далекі до сповнення всіх многих, в тім згляді конечних і дійсних, потреб наших ґрунтових обставин і нашого рільного господарства. А факт той тим сумніший, що для акції меліораційної — поки що ествують далеко сягаючі пільги і підмоги, з котрих хлібороби наші користати не уміють і не хотять. Тому і не дивно, що в тім згляді зісталисьмо позаду, о много дальше як приміром хлібороби в сусідній західній части нашого краю, де меліорації всякого рода переводять ся в чим раз більших розмірах. Шукати причин того в иньших обставинах і иньшим чинникам приписувати вину не було би в сім случаю зовсім оправдане. Не треба забувати що до переведеня всякого рода меліораційних робіт мусить бути сьвідомість єї потреби, а в слід за тим мусить вийти ініціятива і жаданє якоїсь меліорації з кругів інтересентів, се є з кругів самих властителів ґрунтів. Всякі інституції, що займають ся меліораціями, чи то публичні чи приватні, можуть перевести того рода роботи лиш в тім случаю, коли загал інтересованих жадає меліорації, старає ся о то і упоминає ся. Ся перша умова відносить ся зарівно до так званих приватних меліорацій, які виконують ся виключно на ґрунтах одного властителя, як і до робіт меліораційних публичних, що дотикають ширший загал, як примі-

ром регуляції рік і потоків. На жаль треба сказати щирю правду, що наші хлібороби не лише меліорацій не жадали, о них не опоминали ся, але ще і дуже часто, як се численні приміри виказують, найкрасшим роботам меліораційним противили ся, виконаню їх перешкаджали та зводили найліпші наміри жичливих людей на віщо. А хоть в останніх часах ті обставини змінили ся на ліпші, то однак жаданя і стараня о потрібні меліорації суть так нечисленні, що нема великої надії на значнійше піднесенє культури землі через меліорацію.

Щоби отже як найширшим кругам нашої суспільности улукшити веденє живійшої акції в тім напрямі, представляю як в нашім краю переводять ся меліорації і як до них забиратись треба чи то для приватних користей чи добра загалу. В останнім случаю треба закладати спілки меліораційні або як їх устава називає спілки водні. Найперше однак належить познаємитись з краєвим бюром меліораційним, яке акцією меліораційною у нас в інтересі рільництва займає ся і переводить. (Крім краєвого бюро меліораційного, існує від кількох літ у Львові і так званий „Банк меліораційний“. Є се інституція фінансова, основана на уділах, що займає ся переводженєм робіт меліорацій рільних — головню дренаванєм — на ґрунтах своїх членів. Банк сей має значіне майже виключно для більшої посїлости, яка віддає єму в підприємство переведенє потрібних меліорацій на своїх ґрунтах.).

Меліораційне бюро, як сказано, має на цілі проєктованє і виконуванє всіляких меліорацій так аґубличних як і приватних. До обєму єго діланя

належать регуляції рік, забудовування гірських потоків, осушенє, дренаванє, наводненє, закладанє ставів рибних, надзїр над виконаними мелїорацийними роботами і удержуванє їх в порядку, комасацня ґрунтів з закладанєм дорїг пїльних, удїлюванє фахової поради в справах, підпадаючих постановам уставу водної, вкінци закладанє і утримованє стацій омброметричних і водосказових, як взагалї переводженє всяких студий в справах водних і мелїорацийних. В послїдних часах помагає мелїорацийне бюро і при каналїзації і асанації мїст і мїсточок, як також і уряджує водопроводи для мїст і громад, щоби їм достарчити доброї і здорової води до питя і до домашнього ужвтку. Бюро помагає в тїм напрямї всїм горожанам нашого краю без рїжницї, так само властителям бїльшої і меншої посїлости.

Помїч мелїорацийного бюро управильнено ухвалою Сейму краевого з д. 6. цвїгня 1892, до якої видано дня 9. мая 1893 службу інструкцію, що постановляє удїляти всїляку технїчну помїч на кошт фонду краевого. Пїсля тої інструкції (§ 10 і § 11) краєве бюро мелїорацийне достарчає інтересованим фахових інженїрів до поради, проєктованя, витиченя і надзору робїт мелїорацийних і то „безплатно“, під слїдуючими умовами. Інтересована сторона обовязана: а) оплачувати зглядно достарчити інженїрови або урядникови бюро потрібних до помочи робїтників (в числї 3–5); б) достарчати потрібних до помїрів паликів, як також підвод зі стації желїзницї до мїсця, де мають виконувати ся роботи і з поворотом; так само має інтересований підвозити інженїра на поле, яке має ся мелїорувати і назад, коли поле се віддалене на чверть години дороги;

в) при виконуванню запроектованих робіт оплачувати дозорця меліорацийного, після норм означених в службовій інструкції (§ 2). В случаю, коли би властитель ґрунту не доповнив обовязків, висказаних під а) і б) і через те спинив роботи, а виставив фонд краевий на непотрібні видатки, урядник меліорацийного бюро може перервати свою роботу і донести о тім краєвому Виділові, в яким случаю властитель ґрунту обовязаний звернути фондови краєвому всі кошти комісійні, які в наслідок того витворили ся.

Безплатну поміч технічну може уділити Виділ краевий тільки в такім случаю: 1) коли рентовність проекрованої меліорациї не улягає сумнівові, що однак фахові знатоки мусять ствердити; 2) коли властитель ґрунту, жадаючий безплатної помочи, зложить письменну декларацію, що обовязує ся звернути фондови краєвому diety і кошти подорожи технічного урядника, що виконував потрібний меліорацийний проект, і унормовану таксу за проект, наколи в протягу 3 літ від дня отримання плянів не виконав запроектованих меліорацийних робіт. Такса за проекти вносить: за простір до 5 моргів 4 К, за дальших 5 моргів (від 6—10) по 1.20 К, за дальших 10 моргів (від 11—20) по 1 К, за дальших 30 моргів (від 21—50) по 80 с., кожний дальший морг по 60 с. Властитель ґрунтів, що хотять користати з бюро меліорацийного, обовязані внести до краєвого Виділу подане, в яким мають подати декларацію, що піддають ся постановам інструкції для меліорацийних робіт і вказати: 1) простір і рід культури ґрунту, що має бути змеліорованим, 2) подати хвиби ґрунту, які через меліорацию мають бути усу-

нені, і 3) назначити час, коли з огляду на плоди, які на тім поли находять ся, найліпше булоб зняти пляни і витичити проєкт меліораційний. В поданях о технічну поміч до меліораційних робіт, вже за-проєктованих через бюро, належить тільки визна-чити простір ґрунту, на яким меліорація в данім році має бути виконана і подати реченець, коли за-проєктовану роботу розпочати.

На узгляднене заслугують найперше ті просьби, які внесено найдальше до кінця лютого кожного року. Подаю взір такої просьби: „Високий Виділе Краєвий! Підписаний посідає в . . . . . моргів ґрунту (поля, сїножати) мокрого, що вимагає по-ліпшеня (належить подати докладно чи дренаваня, чи осушеня ровами, чи, коли сїножати за сухі, наводненя). Високий Виділ краєвий зволить вислати меліораційного інженіра, щоби се поле оглянув, уділив поради і запроєктував потрібну для поправи того ґрунту меліорацію. А що ґрунти ті суть засї-яні, тому прошу, щоби знимку пляну і нівеляцію виконано як найскорше весною або аж по жнивях в осени. При тім осьвідчаю, що піддаю ся приписам інструкції краєвого бюро меліораційного іменно: § 10 і § 11 тої інструкції, с. в. достарчу потрібних підводів і помічників для інженіра а заразом обо-в'язую ся звернути кошти комісійні, колиб я до ви-конаня меліорації в протягу 3 літ, від дня отри-маня плянів, не приступив. . . . . дня . . . . . (підпис).“

При виконуваню приватної меліорації, крім безплатної помочи бюро не дає дальших улукшень, тому всякі кошти меліораційні як оплата роботи земної, будова шлюз, мостів, закупно рурок древо-

них, їх укладане і т. д. покриває інтересована сторона. Сторона старає ся також о дозвіл або о концесію у політичної власті, коли би проєктовані роботи нарушували правно-водні відносини сусідних ґрунтових властителей. — Субвенцій на такі роботи не уділяє ся засадничо нікому. Тільки при дренаваню ґрунтів може Краєвий Виділ на просьбу властителя, дренауючого свої ґрунти, уділити ему — по можности, коли на сю ціль визначений фонд не вичерпано — машину до виробу дренавих рурок. Таку машину дають під умовою, що властитель, вироблені по над власну потребу рурки, буде спродавати потребуючим рільникам по цінах, які затвердить Виділ краєвий, а надто зверне машину в добрім стані як лише перестане виробляти з яких небудь причин дрена. Виріб дренаів, на власну потребу, оплачує ся доперва при дренаваню більшого простору ґрунтів як 300 морґів; а що до випалюваня дренаів потрібна піч, яка вимагає досить значного вкладу, то легко зрозуміти, що роздаване за дармо таких машин для селян не має значіння.

При управі торфів на більших просторах, усунених при помочи публичних фондів, попирає Виділ краєвий виїмково змаганя приватні в той спосіб, що на дотичних ґрунтах закладає і утримує через кілька літ з державних і краєвих запомог в зріцєві поля або так звані досєвідні стації, які наглядно поучують всіх властителей того рода ґрунтів о користях з їх управи. Подібно виїмково помагає краєвий Виділ селянам, властителям торфовиск при їх управі в перших пайтяжших роках, так званих роках проби, коли вони не в силі покрити вимаганих коштів. Звичайно дістають тоді селяни

запомогу на закупно штучних навозів, насіння або якихсь спеціальних знарядів до управи тих піль або до викінчення їх меліорацій. Запомоги єї однак не великі а всі роботи виконують ся після вказівок інженіра.

Де що відмінно представляє ся справа при так званих публичних меліораціях, які виконують ся для добра загалу або більшої скількості інтересованих. Тут належить розуміти три роди робіт.

До першого рода робіт належить управильнене сплавних і граничних рік; роботи єї виконують ся виключно з фондів державних а підпадають вони ц. к. Міністерії справ внутрішних. Регуляціями рік того роду займає ся у нас ц. к. Намісництво, зглядно єго департамент будівляний. Ту належить на пр. регуляція Дністра на просторі від Журавна до границі в Окопах, регуляція Буга від Ульвівка до Літовіржа, Збруча, Сяну від Ярослава до Висли, Висли від Пшемши до границі і проч.

До другого рода робіт водних належать такі загальні підприємства, що за для своєї особливої ваги і коштовности вимагають державної помочи в більшій мірі, як се устава меліораційна з дня 30. червня 1884 Д. у. д. Ч. 116 позваляє, — або які би занадто обтяжали ухвалюваний рік-річно так званий державний фонд меліораційний. Тут належать головні карпатські допливи Висли і Дністра як також Прут і Черемош. Регуляції того рода виконують ся після осібних постанов, ухвалюваних через краєві і державні репрезентації, а переведенєм їх займає ся так Намісництво як і Виділ краєвий. Сторони інтересовані не причиняють ся до коштів

ніякими датками і не поносять жадних тягарів. На кошти тих робіт призначають звичайно з фондів державних іменно з дотації на будівлі водні і з фондів: краєвого по 40⁰%, а з державного фонду меліораційного 20%. — Надзір над тими меліораціями виконує ц. к. Міністерня справ внутрішніх.

До третього рода меліорації, які нас в данім случаю найбільше обходять, належать регуляції всяких менших гірських рік і потоків, регуляція рік низинних, обваловане рік сплавних і граничних і всі інші поменші меліорації, які мають на цілі: піднесенє видатности землі. — Всі ті роботи можуть бути виконані через край, повіт, громаду або й спілки меліораційні, звані також водними.

Сі роди робіт меліораційних, засадничо все субвенціоновані, виконують ся або в дорозі спеціальної устави краєвої, тому називають їх у ставовими роботами меліораційними; або в дорозі адміністраційній, на підставі ухвали Виділу краєвого, а сі називають ся меншими меліораціями. В першім случаю, се є до ухвали Сойму, предкладають ся меліорації дорозші о загальнішнім значіню. Отримують вони субвенцію з фондів краєвих після постанови Сойму, і в тій самій звичайно висоті з фонду державного меліораційного. В другім случаю, яко меншого значіня, субвенціонує ся їх з осібногo так званогo фонду на дрібні або менші меліорації, який рік-річно ухвалює ся до диспозиції ц. к. Міністерні рільництва зглядно Виділу краєвого. В першім случаю субвенцію розділює ся звичайно так, що 30%—40% всіх коштів покриває край, 40%—30% державний фонд меліораційний, а 20, 30—40% інтересовані сторони, які

в тій цілі мусять утворити водну спілку. В другім случаю субвенціонує ся меліорації з згаданих фондів на дрібні меліорації запомогами, вносячими $33\frac{1}{3}$ загальних коштів. Після постанови Сойму з р. 1905, субвенції ті мають бути від р. 1906 обмежені до 25% се в разом з краевого і державного фонду 50% , так що на спілки випадало би також 50% .

Так приміром осушенє багон в повітах ланьцутско-ярославскім, що коштувало 172.500 К, виконано в той спосіб, що 40% дав край, 30% фонд меліораційний державний а 30% зложила спілка водна. До осушеня багон рудницьких коштом 210.400 корон причинив ся фонд краєвий і державний по 30% а спілка 40% . Регуляцію Думного потока, в повіті львівскім і каменецькім, виконано яко краєве підприємство коштом 115.200 К. при помочи фондів краєвих і державних по 40% а примусової спілки меліораційної 30% . Регуляція ріки Полтви з допливами і наводненє прибережних ґрунтів, що має коштувати 5,770.000 К, отримає субвенцію з фондів краєвих 30% і по 30% з фонду державного меліораційного і інвестиційного, а тільки виїмково 10% яко даток конкуренційний. Багна Стоянівські осушено коштом 120.000 К; при чім спілка заплатила 20% а по 40% взяли на себе край і держава.

Примірів таких можна би навести більше, вже з тих однак видно, в якій мірі уділяє ся помочи спілкам в ціле переведеня меліорації ґрунтів.

Почин до провктованя меліорації більшого простору може вийти, як то вже вгадано, від краєвих властей або безпосередно від інтересованих, в користь котрих меліорація має бути переведена, коли

так звані менші меліорації як дренавання, осушення, виконує ся звичайно на просьбу самих властителів ґрунтів. До переведення однак вже запроєктованої меліорації потреба засадничо засновати водну спілку. Тільки в виїмкових случаях, коли при заснованню спілки заходять перешкоди того рода, що важні роботи меліораційні, на котрі край і держава признали гроші, дуже опізнали би ся, Виділ краєвий рішаєсь часом розпочати їх без спілки із згаданих фондів субвенційних.

Спілки водні завязують ся на основі приписів краєвої устави водної з дня 14 марта 1875. Ч. 38, Д. у. і розп. краєв., новелею з 10 червня 1892. Ч. 43. Після §. 52 тої устави, до виконання будовель водних, які мають на цілі охорону земельної власности, регуляцію бігу води або заложене закладів осушаючих і наводняючих, можуть творити ся добровільні спілки водні інтересованих, на основі розпорядження власти адміністраційної (§. 20 уст. держ.), коли більшість інтересованих ухвалить таку спілку заснувати. Коли в дорозі адміністраційній узнано, що будова або заклад, які більшість інтересованих перевести наміряє, принесе безперечну користь, і що робота ся не дасть ся перевести, відповідно до своєї ціли, без розширення її на ґрунти меншости інтересованих, тоді меншість можна приневолити приступити до спілки. При голосованю обчисляє ся не після скількості голосів тільки після простору ґрунту, який голосуючі посідають.

До приступлення однак до спілки не можна змусити тих властителів ґрунтів, яким дотеперішній спосіб уживання був корисніший як запроєктований через меліорацію; можна їх однак змусити до зі-

зволена на служебність або до відступлення ґрунту по мысли §§. 27, 36 і 37 згаданої устави водної. Се з'обовязане меншости (§. 54) наступає однак доперва тоді, коли на засноване спілки наводнення згодить ся найменше $\frac{2}{3}$, а на засноване спілки в цілях відводнення, охорони або регуляції води, більшість інтересованих. Спілка меліораційна мусить мати статут (§. 56), заряд і голову, які заступають спілку на вні. Спілка така існує правно доперва тогді, коли зістала узнаною через власть адміністраційну (староство).

Щоб заложити проте меліораційну спілку, поступаємо як слідує: Громада або гурток інтересованих просить найперше Виділ Краєвий о переведене меліорації письмом після слідуячого взору:

Високий Виділе Краєвий!

Підписана громада . . . . . в повіті . . . . .
(або Підписані властители ґрунтів в . . . . .) ухвалила на засіданю ради громадської з дня . . . . . приступити до меліорації свого пасовиска (або своїх ґрунтів), іменно осушеня ровами, взглядно дренами, при помочи субвенцій, які Високий Виділ краєвий на ту ціль засадничо уділяє. Ґрунти вимагаючі меліорації обіймають . . . . . моргів. Просимо проте о ласкаве поручене краєвому бюрови меліораційному виготовити потрібні плани і коштовисписи, причім зазначаємо, що з огляду на засіви, до знимки і нівеляції був би найвідповіднійший час по жнивах. (Для знимки пасовиск речинця не треба). Заразом обовязуємо ся по мысли інструкції краєвого бюра меліораційного (§. 10 і §. 11) достарчити підводи, палики і помічників для ПП. Інженерів, як також звернути кошти комісійні і такеу

за пляни, коли би ми, в протязу 3 літ від отримання плянів, їх не виконали.

Залучаємо у відписі протокол засідання громадської ради, на яким порішено перевести меліорацію названих ґрунтів.

(Підпис громади або інтересованих).

Виділ краєвий звичайно полагоджує прихильно такі прошеня, а повідомляючи о тім петентів, визначає рівночасно реченець, в яким передвступні інженірські праці розпочнуть ся. В слідуючій році вирабляє меліорацийне бюро пляни проєктованих робіт, зіставляє кошті і доручає се інтересованим або безпосередно на руки першого підписаного на поданю, або як то звичайно буває через Виділ повітовий і уряд громадський. В письмі Виділу краєвого може бути відразу приреченє субвенції краєвої в висоті $33\frac{1}{3}\%$, з заявою, що постарає ся о таку саму субвенцію в ц. к. Міністерії рільництва, коли інтересовані завяжуть спілку і зложать декларацію, що заплаять решту $33\frac{1}{3}\%$ з ціни коштовисової. Коли приреченя такого нема, то треба осібно просити о уділенє субвенції.

Тоту $\frac{1}{2}$ часть коштів можуть члени спілки зложити або грішми, готівкою або відробити чи то копанєм ровів, чи фірманкою, чи доставою материялів або і в який иньший спосіб. Третину коштів покривати можна грішми, які на ту ціль уділяють інституції фінансові і Виділ краєвий. Виділ краєвий дає позичку громадам з осібного фонду громадського на 3% платного звичайно в 20 літах. З інституцій фінансових дає найкориснійші умови Банк краєвий, який на цілі меліорацийні з'організував осібний кредит, опертий на держ. уставі з 6 липно

1896 р. З кредиту того можуть користати спілки меліорацийні, які кромі того легше дістають так звані позички комунальні. Банк краєвий уділяє також позички на меліорациї особам приватним готівкою на скрипта нотарияльні за гіпотечним забезпеченем. При такім кредиті узглядняє ся піднесене вартости землі по переведеню меліорациї, причім приймає Банк 60% оціночної вартости. Кошти виконання меліорациї зглядно третина, яка на спілку мала би припасти, мають бути після краєвої устави водної §. 65 розділені між членів після міри, прийатої в статутах, або після осібної добровільної умови. Коли що до міри розложеня коштів в статуті нема згадки, анї добровільна угода не дасть ся перевести, тоді рішає власть політична на основі ореченя знатоків. При такім полагожденю справи за підставу має служити простор ґрунтів, для котрих меліорация має бути корисна, а коли що до виглядів на користи в поглядах знатоків заходять значні ріжницї, тоді бере ся за підставу поділ ґрунтів на класи, з відповідно висшим або низшим причиненем ся до коштів. З тих то взглядів, щоби улекшити завязане спілки, то в предложенах проєктах меліорацийних, що до котрих можна всегда просити Виділ краєвий о поясненє, єсть звичайно подані гранвці і обем ґрунтів, які з меліорациї будуть користати.

Докладне однак зіставленє тих ґрунтів, після поодиноких парцель і книг ґрунтових, з поіменним виказом властителїв, виміренєм обшару, яквї до конкуренції має бути втягнений, належить вже до інтересованих.

Сьвітле ц. к. Староство!

На основі долученого під 1) проєкту технічного намірять підписані яко властители посеїлостий ґрунтових, виказаних під 2), перевести спільним коштом на ґрунтах своїх в громаді . . . . . меліорацію при помочи дренів (ровів осушаючих, наводнення). Щоб ту ціль осягнути згодились ми завязати Спілку по мысли приписів краєвої устави водної з дня 14-го марта 1875 (№ 38. Д. у. кр.) і предкладаємо під 3) проєкт її статуту.

Підписані заступники, яко уповновласнені інтересованих властителїв ґрунтів до переведеня передвступних робіт до виконаня наміреної меліорації, просять: Сьвітле ц. к. Староство зволить: 1) зізволити на виконане робіт, обнятих технічним проєктом; 2) затвердити проєкт статуту Спілки; 3) признати правне істноване Спілки і видати документ признаня Спілки.

. . . . . дня . . . . .

(Підпис)

Коли роботи вимагають нарушеня чужих ґрунтів, до спілки не принадлежних, приміром ґрунтів, належачих до иньшої громади, тоді треба долучити до поданя виказ таких ґрунтів, до якої громади вони належать, подати число катастральне потрібних парцель — і їх простір — виказати, який простір тих парцель має бути вивласнений або обтяжений служебністю і додати до сего поіменний спис властителїв тих веїх парцель.

На основі такого прошеня заряджує ц. к. Староство комісійну розправу, повідомляючи підписаних інтересованих о терміні, в яким комісія відбуде ся.

Ближші поясненя що до переведеня комісії дає устава водна іменно §. 82., 83., і 84., з якими цікавіші можуть ся запізнати. Зазначуємо лиш, що при комісії може меншість, яка наміреним роботам противить ся, представити свої річеві аргументи, зголосити зажаленя, які в протоколі мусять бути записані. Рівно треба при комісії зголосити всякі иньші жаданя і замітки що до проєктованих робіт, аби їх опісля мож було доповнити або змінити. — Коли вже всі вимоги сповнено, а жаданя меншости узнано неправдивими або оправдані увзгляднено, тоді видає політична власть дозвіл на роботи меліораційні або так званий консенс; коли той консенс видано протів меншости, по евентуальних рекурсах до ц. к. Намісництва а дальше ц. к. Міністерії справ внутрішних, тоді Спілка така називає ся примусовою, а меншість мусять зізволити на переведене робіт меліораційних, мусять до Спілки належати і піддати ся постановам статутів.

Як тільки староство уділило консенс, належить повідомити о тім Виділ краєвий і просити зачати роботи. Спілка отримує субвенційні гроші і ними адмініструє. Технічні роботи веде інженір бюро меліораційного, при помочи потрібного числа дозорців, виготовляє листи і рахунки до виплати. По укінченю робіт представляє ся докладно замкнене рахунків, які контролює Виділ краєвий а на основі звіту інженіра, ведучого роботи, визначає термін на колявдацію т. є. справджене, чи меліорацію після плянів переведено. По колявдації всякі виконані роботи як рови, мости, шлюзи і т. и. віддає ся на опіку спілки, а до неї належить дбати о утримані

тих робіт в добрім стані і старати ся о фонди на сю ціль.

Коли що до переведеня меліорації в чи то в громаді чи між інтересованими цілковита згода, нема жадних протестів а є певність, що меліораційні роботи будуть без перешкоди виконані, тоді дуже часто рішає Виділ краєвий розпочати меліорацію без завязання спілки і виплачує признану субвенцію в висоті $\frac{2}{3}$ загальних коштів на руки так званого делегата, яким в селі найчастійше буває сьвященник або дідич місцевий. — Делегат порозуміває ся у всім з Виділом краєвим і призначеним інженіром, яко провідником проєктованих меліораційних робіт, відбирає всякі письма і старає ся довести діло до кінця. В таким случаю по колядаці полишає ся меліорацію на опіці самих інтересованих, взаглядно громаді а не спілці, яка стає ся непотрібною. Такий спосіб переведеня меліорації має за собою сю вигоду, що вже в першім роді мож розпочати роботи, без інтервенції Староства і Виділів повітових; зменшає він значно й кошти адміністраційні а особливо кошти комісійні, які ту цілковито злишні. Тому належить порадити всім, що хочуть спільно ґрунти свої меліорувати, порозуміти ся вже наперед, щоби поступати згідно а Виділови краєвому дати спромогу перевести меліорацію без формального завязуваня спілок.

Не у всіх случаях однак дасть ся перевести меліорацію без заснованя спілки; при меліораціях коштовних, де побудовано много обєктів, вимагаючих постійного дозору і уміетного уживаня, приміром при наводненю більших просторів ґрунту, належить

все основати спілку, бо до неї належати - ме опіка над тими будівлями і рациональне їх уживане.

Залежно від рода меліорації спілки можуть різно називати ся. І так: спілки для осушення (відводнення), для наводнення ґрунтів, для охорони перед повенями або для обвалованя рік; далі спілки для регуляції потоків, спілки дренарські, а в кінці спілки для будови водопроводів. Ті послідні прийдуть в будучности до великого значія, скоро селяни зрозуміють, яке значіне в житю так чоловіка як звірини домашної має добра, сьвіжа і здорова вода до питя. Крім тих спілок мають для меліорації взглядно для ужиткованя специяльно ґрунтів торфових велике значіне спілки для управи торфовиск або для управи і експлоатації торфу на паливо.

В звичайнім порядку річи мають вони рацію істнованя доперва по переведеню робіт відводнючих торфовиска чи то без спілки чи зі спілкою меліораційною. Коли ходить тільки о управу торфів, то можна завязати спілку для управи; коли о копане торфу на опал, то спілку для експлоатації торфу. Спілки ті завязують ся яко спілки зареєстровані на основі уставу з дня 9-го цвітня 1873 і в Виділі краєвім підлягають вони Бюрови патронату, котре дає їм такі самі користи і таку саму поміч як касам і спілкам Райфайзенским. Того рода спілки мають характер господарско-промисловий. При управі торфів, яко управі інтензивній і коштовній, треба закупувати що річно більшу скількість штучних навозів, насія і специяльних знарядів рільничих; так само експлоатація торфу на опал вимагає закупна машини, значних вкладів і коштів експлоатації і продажи опалу. Спілки ті обертають щорічно

більшими грішми і дають зиски, які стають ся добром всіх членів.

З тих взглядів спілками такими не займає ся бюро меліораційне а можна їх організувати чи то під Патронатом Виділу краєвого чи то краєвого Союзу кредитового на підставі уставу з дня 9 цвітня 1873.

Щоби пізнати, які кошти при меліораціях припадають на властителів ґрунтів, і як сї кошти розділює ся, подаю примір дуже великої і коштовної меліорації, яку у нас від року розпочато, іменно: осушене і намулене багон наддністрянських меж Гординею а Тершаковом. Єсть се величезний проєкт, який має на ціли коло 19.000 моргів (18.738 моргів) правдивих неужитків торфових, що в більшій часті лежать майже все під водою, осушити, т. є, відводнити а потому замулювати урожайним замулом, який вода Дністра приносить особливо з весною і в осени. Ся меліорація коштувати-ме 3,800.000 корон, на 1 морг пересічно по 208 кор. 79 гел. Роботи ті суть субвенціоновані датками з фонду краєвого і державного по 40% се є по 1,520.000 корон, а на даток конкуренційний зістає 20% то є в цілости 760.000 корон. А що роботи ті запроєктовано розложити на 19 літ, то на рік мож тільки видати 200.000 корон, з чого припадає на державу і край по 80.000 К разом 160.000 К, а на спілку водну 40.000 К. Цілковите обтяжене 1 морга 20% датком конкуренційним виносить 41 к. 76 г., а розділене на 19 літ представляє тільки квоту 2 к. 20 г. Так малий тягар відчує ледви і найбільшійший хлібороб в надії на ліпшу будучність. При осушеню звичайними ровами третина коштів, що припадає на властителів ґрунту, дійде до кількох або кілько-

найцять корон на 1 морг. При дренаваню грета часть коштів виносить від 30—40 корон на 1 морг.

На закінчене мушу спімнути й о кредитї меліораційнім, який входить в жите від р. 1907. В цілї прискореня акції меліораційної, а передовсім дренаваня і осушеня тяжких, забагнених ґрунтів так приватних як і громадських, ухвалив Соїм 2 листопада 1903 затыгнути позичку в квоті 5 мілїонів корон, розділену на 10 рат, через 10 літ по 500.000 кор. від р. 1907 почавши. Проценти від тої позички (4%) буде платити ц. в. Міністерня рільництва з дотації державної на дрібні меліорації. З позички тої буде уділяти Виділ краєвий безпроцентового кредиту на меліорації ґрунтови. Сплата має бути розділена на 10 літ, почавши від третого року по зачатю робіт, які Виділ краєвий буде старати ся в однім році покінчити.

Всі, що позичку таку хотять дістати, мають піддати ся контролі, що позичка на покритє коштів меліорації зістане ужита і що дають запоруку звороту позички протягом 10 літ. Сплата рат позичкових довжниками має бути Виділови краєвому забезпечена гіпотекою, на сю ціль установленою. Контроля вимагана може бути переведена в той спосіб, що удокументовані рахунки в часї робіт меліораційних будуть виплачені безпосередно з позички, або належитість після угоди виасигнує ся технічному підприємцеві по викінченю робіт меліораційних. Після розпорядженя Виділу краєвого з дня 27. січня 1905 р. Ч. 117.158, будуть уділяти позички з нового кредиту від р. 1907 — на осушеня і дренаваня ґрунтів: 1) Спілкам дренарским, зложеним з властителїв меншых і більших посілостей, як також

з посіlostей громадских. Спілки, що отримують субвенцію від держави і краю по $33\frac{1}{3}\%$, будуть від тих позичок виключені. 2) Поодиноким властителям ґрунтів, о скільки они не можуть в иньший спосіб узискати низько опроцентованої позички.

За підставу послужить тут або узискане першешства гіпотечного, по мисли устави з дня 6-го липня 1896 р. (Д. п. п. № 144), або забезпечене гіпотечне в границях $\frac{2}{3}$ части вартости посілости, обчисленої після 40 кратного чистого доходу катастрального, причім може в гіпотеді попереджати виключно амортизаційна позичка інституції фінансової. Кошти помочи технічної поносити буде фонд краєвий так як дотепер, причім обовязують приписи інструкції службової краєвого бюро меліораційного (§. 10. і 11.) як при звичайних знимках. А що позичка безпроцентова не може переносити дійсних коштів меліорації, проте високість її зістане доперва усталена по замкненю рахунків за переведені робити. Для спілок меліораційних позички такі і тим важні, що Спілки суть увільнені від стемплів, податків і належитостей фіскальних а рати позичкові будуть стягати ся при помочи податкових урядів.

Хотяй і як важні ті позички для розвою меліорації в нашім краю, то однак не дасть ся заперечити, що в першім ряді мають они значіне для приватних властителів ґрунтів, які дотепер, если не мали власного капіталу, оплачували досить високий процент (4% , а з амортизацією і оплатою коштів адміністраційних в Банку краєвім $4\frac{1}{8}\%$). Натомість для спілок в виду того, що сї мають уставово запевнену $66\frac{2}{3}\%$ взаглядно 50% субвенцію з загальних коштів

меліорації, не має она на разі актуального значіння. Спілка в той спосіб обтяжує себе тільки $\frac{1}{3}$ частию коштів взглядно половиною а не цілою сумою, котру хотай без проценту однак віддати треба і то в часі короткім, бо в терміні 10 літнім, числячи від 3-го року по викінченю меліорації.

З представлення річи видно, що акція меліораційна представляє широке поле праці, яке занедбане лежить у нас відлогом і чекає на трудолюбиві руки і інтелігентні сили. Час вже зрозуміти вагу хвилі, яку переживаємо, час взяти ся щиро до піднесення нашого рільництва, а особливо звернути більшу увагу на землю, що через сотки літ винищена вимагає поправи штучними средствами своєї вдатности.

